

PROF. DR. AYŞEGÜL YARAMAN TOPLUMUN AYDIN KESİMİNİN

“Kadınlar bile erkekleri yüceltiyor”

CİNSİYET KONUSUNDAKİ TAVRINI ELEŞTİRİYOR

Basit bir bilmece toplum olarak bilinçaltımızdaki cinsiyet algımızın nasıl aynası olabiliyor? Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi ve 20 yıldır kadın konusunda çalışan Prof. Dr. Ayşegül Yaraman'ın araştırması, bugün artık "kadın ve erkek eşittir" söylemi genel kabul görse de aslında durumun hâlâ ne kadar vahim olduğunu gösteriyor. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Kentleşme ve Çevre Sorunları Ana Bilim Dalı Başkanı olan Prof. Yaraman, bilmecenin ayrıntılarını, toplumsal cinsiyet karnemizi, sadece sistemin değil, kadınların da günlük yaşamda erkek egemenliğini farkında olmadan nasıl yeniden ürettiğini Yeni Aktüel'e anlattı.

GÖKÇEN B. DİNÇ / gokcen.dinc@aktuel.com.tr

Bilmece ve bununla yaptığınız araştırmadan başlayalım isterseniz...

Elbette... Bir baba ve oğlu arabayla gezmeye giderler. Kaza geçirirler. Baba ölür. Çocuk hastaneye kaldırılır. Onu ameliyat etmek için gelen doktor "ameliyatı yapamam, o benim oğlum" der. Bu bilmeceyi ilk kez Türkiye, Beyaz Rusya ve Fransa'da üniversite gençlerine sordum. Yaş grupları aynı olduğu için genel bir eğilim yakalanır diye düşündüm. Doğru cevap (anne) verenlerin oranı ortalama üçte bir; Fransa'da yüzde 57,5, Beyaz Rusya'da yüzde 46, Türkiye'de yüzde 36 idi. Aslında kadınların doktor olmasının cumhuriyet öncesine kadar gittiği Türkiye'de bunun hâlâ yadırgandığını tahmin etmiyordum. Tabii burada cerrah kadın doktor ayrı bir kategori, çünkü kadın doktorlar genellikle cerrahi branşlarda uzmanlaşmıyorlar. Bilmecenin cevabının zekâyla alakası var mı diye bilmeceyi tersten formüle ettik. Yani anne ile oğlu kaza geçiriyor, anne ölüyor, doktor ameliyatı yapamam bu benim oğlum dediğinde doğru yanıt oranı yüzde 100'dü. Cevabın hiç hatasız baba olarak verilmesi, anne cevabının bilinmeyişi daha da çarpıcı kıldı tabii ki.

• Bu durumu nasıl açıklıyorsunuz?

Sosyal psikolojide en önemli konulardan birisi tutum ve davranış ilişkisidir. Yakın tarihlere kadar insan bilimlerinde tutumu, düşünceyi etkilersek davranışları da etkileyebiliriz gibi egemen bir

yaklaşım vardı. Sonra davranışların da tutumları etkileyebildiği savunulmaya başlandı. Mesela davranışı değiştirmek üzerinden terapiler başladı, davranışı değiştirirseniz depresyonunuz azalabilir gibi... Ama en genelde biz düşünce ve davranışın aynı olması gerektiğini düşünürüz. Bizim için doğru insan budur. Yani özü sözü bir olan... Bu bilmece bunun cinsiyet açısından hâlâ fazla geçerli olmadığını gösteriyor.

• Nasıl yani?

Türkiye'de 80'lerden, dünya genelinde 60'ların sonlarından itibaren ayrımcılık; demokrat olma adına, en azından söylem gereği doğru bulunmuyor oldu. Feminist mücadele bu süreçte cinsiyetçi ayrımcılığın önlenmesinde çok etkili oldu. Söylemde artık insanların "kadın erkek eşit değildir" deme cesareti kalmadı. Çünkü bunun için "mahalle baskısı" var adeta. Aksini söyleme lüksümüz yok, diyemiyoruz ama buna inanma durumumuz tartışmalı. Cinsiyetçiliğe karşı tutumları içselleştirmediğimiz bu araştırmadan ortaya çıkıyor. Hâlâ kadınların doktor olmasını bilinçaltında kabullenemiyoruz. Cinsiyetçi davranışlar da, mesela şiddet, kadının dışarıda çalışsa da ev içi rollerinin devamı ve ev içinden birinci derecede sorumlu olması gibi konular aslında hep zikrettiğimiz ama içimize sindirmediğimiz cinsiyetçi tutumlardan kaynaklanıyor. Bilmece gösteriyor ki; söylenen ile inanılan arasında bir uçurum var, ki bu kadın ve erkekler için geçerli.

• Kadın ve erkeklerin doğru cevap oranı

nı değişiyor mu?

Hayır, hiçbir belirgin fark yok.

• **Farklı gruplara uyguladınız mı?**

Türkiye geneline yaymak istedim. Hangi parametre anlamlı bir farklılaşma sunar diye düşündüm. Öncelikle örnek gruplarda yaptım, mesela yüksek ve düşük gelirli, ilköğretim öğrencileri, ergenler, farklı cinsel tercihleri olanlar gibi... Eğer bir grupta doğru cevap oranı artarsa onun üzerine daha çok eğilirim diye düşünmüştüm. Sonuç üçte birden de vahim çıktı. Örneğin eşcinsellere 2007 yılında aynı soruyu yönelttim, gay'lerin yüzde 2'si, lezbiyenlerin ise yüzde 12'si doğru cevabı bilebildi. Bu beni çok şaşırttı çünkü onların erkek egemenliğine ve gelenekselliğe muhalif oldukları düşünülebilir. Yani sonuçta hiçbir kategoride anlamlı bir farklılaşma bulamadım.

• **Siz ilk duyduğunuzda doğru cevabı bilebildiniz mi?**

Yaklaşık 20 yıldır cinsiyet çalışmaları yapmama rağmen doğru cevabı bulamadım. Yanlış anlaşılmasın, kimseyi suçlamıyorum. Doğru cevabı bilemeyince üzülüyoruz ama suçlama olmamalı çünkü bu bir toplumsal cinsiyetçi öğrenme sorunu ve buna herkes maruz kalıyor. Cinsiyetçi şemalar içimizde çok derinlerde bir yerde ve bunları değiştirmek için farkındalık yaratmak önemli. Cinsiyetçilik konusunda hâlâ hepimiz ciddi bir ikiyüzlülük içerisindeyiz. Bunun hiç istisnası yok maalesef.

• **Gelişmiş ülkelerde de durum aynı mı? Mesela İsveç, Norveç?**

Gelişmiş ülkelerde de durum aynı. Mesela eğitim seviyesi ile de alakası yok. Eğitim, yani okullaşma zaten egemen sistemin yeniden üretimine hizmet eder. Egemenlik hâlâ erkeklerin lehine, en azından siyaset açık şekilde erkeklerin kontrolünde. Siyaseti kontrol eden eğitimi de kontrol eder zaten, zihinler de ona göre yetişiyor. Yani eğitim seviyesi yükseldikçe cinsiyetçi farkındalık artmıyor.

Yardım değil, paylaşmak!

• **Serpil Sancar "Erkeklik: İmkânsız İktidar" kitabında entelektüel erkekleri "cinsiyet körü" olarak tanımlıyor ve kadın sorunlarına karşı son derece duyarsız ve ilgisiz olduklarının altını çiziyor...**

Kesinlikle öyle. Sebebi de erkek entelektüellerin cinsiyet eşitliği hakkındaki toplumsal baskıyı çok daha fazla hissetmeleri. Mesela daha alt sınıftan bir er-

“ **Asistanıyla veya öğrencisiyle evlenen erkek profesörlere birçok örnek gösterebilirsiniz, peki bir tane öğrencisiyle veya asistanıyla evlenen kadın profesör gösterebilir misiniz?** ”

kek kahvede gerçekten inandığını söyler, "Kadın erkekle bir olmaz" der mesela kolaylıkla. Ama entelektüel erkekler arasında eşitlikçi söylem, hatta "Ben de feministim" söylemi çok daha yaygın ve prim yapma adına kullanılıyor. Bu erkekler mesela salata yaparak kadının ezilmişliğine çok büyük bir katkı sağladıklarını sanıyorlar. Bu ikiyüzlülük daha vahim çünkü burada kadının kandırılması söz konusu olabiliyor. Onun hedef kitlesindeki kadın bu söylemin içinde olduğu için, erkek bu söylemi sahiplenince erkeğe çok daha kolay kanabılıyor. Erkeğin aslında şizoid bir yapısı var bu konuda ve yakın ilişkiye girince bu bölünmüşlük ortaya çıkıyor. Bu da kadına büyük ölçüde fiziksel şiddet olarak dönüyor.

• **Bunda erkek egemenliğinin erkekler üzerindeki baskısı da etkili mi?**

Toplumsallaşma sürecinde erkek rollerinin devamını öğreniyorlar. Belli bir kültür seviyesinde olunca bunun doğru olmadığını farkına varıyorlar. Bu ikisi

arasında bir yarılma yaşanıyor. En temelde aslında erkek egemen toplumun onlara da oynadığı bir oyun bu. Sonuçta hepimiz aynı süreçlerden geçiyoruz ve hepimiz toplum kurbanıyız.

• **Bunu değiştirmek için ne öneriyorsunuz?**

Cinsiyet konusundaki tavrımızı bilince taşımak önemli. "Ben de hata yapabilirim" diyebilmeliyiz. Aslında kadın-erkek olmaktan önce egoyla alakalı. Psikolojik yaklaşımlarımızı gözden geçirmeliyiz. Farkındalığı yükseltmek gerekli.

• **Mesela günlük hayatımızda ne yapabiliriz?**

Modeller davranışlarla olur. Çocuklar anne-babalar nasıl davranıyorlarsa öyle davranıyorlar. Dolayısıyla özümüzün ve sözümüzün bir olması, kadının ikincilliğini bireysel olarak besleyen davranışlarda bulunmamak çok önemli.

• **Ne gibi davranışlar bunlar?**

Evdeki rollerde, mesela salata örneğinde, yardım kavramını ortadan kaldır-

mak lazım. Aslolan yardım değil, paylaşmak, kimin asli görevi ki mesela yemek yapmak? Ne kadın dışarıda çalışınca erkeğe yardım ediyor, ne de erkek ev işlerini yaparak kadına yardım ediyor. Herkes kendisi için olması gerekeni yapıyor. Feminist harekette de bu önemli, yardım değil, dayanışma kavramını öne çıkmalı. Yardım bir hiyerarşi yaratıyor çünkü. Ev içinde, günlük hayatta aslında farkında olmadan erkeğin üstünlüğünü, kadının edilgenliğini kabullenip erkek egemenliğini yeniden üretiyoruz.

“Soyadı alyansı”

• Hangi konularda örneğin?

Mesela öğrencilerimde bile hâlâ gözlemliyorum, kız arkadaşıyla yemeğe gittiğinde erkek kendini hesabı ödemekten sorumlu görüyor, kız öğrencilerin de beklentileri bu yönde. Mesela arkadaşlık teklifini erkeğin yapması doğru bulunuyor. Bir kadın bir erkekten hoşlansa da bunu dile getiremiyor, ki bu bana ezilmişliğin, ikinci cinsliğin kabulü gibi geliyor. Hele evlenme teklifine geldiğinde durum daha da vahim. Bu örneklerle aynı nitelikte olan, aslında ataerkil egemenlik ilişkilerinin bir parçası olarak ortaya çıkmış ve kadının ikincilliğini doğalmış gibi gösteren uygulamalar var. Kadının boyunun erkekten kısa olması, kadının yaşının erkek-

hatta bunun böyle olmasını bekliyor, tercih ediyoruz. Erkeğin üstünlüğünü sembolize eden göstergeler kadınların da tercihleri. Bunlar sadece eski kuşaklarda değil, maalesef gençler arasında hâlâ yaygın. Bazı şeyleri tersten sorgulamamız gerekiyor.

• Bunlardan biri olarak kadınların iki soyadı kullanmasını sorguluyorsunuz...

Bunu bir tek ben dile getiriyorum galiba. İki soyadı eşitlik mücadelesi sonucunda ortaya çıktı aslında, ancak hukuken dahi evli bir erkeğin tek bir soyadı varken, evli bir kadının iki soyadı olması eşitsiz bir durum. Çünkü kadının evli olduğu daha isminden anlaşılırken, erkeğin medeni durumu belli olmuyor. Bunu “soyadı alyansı” olarak adlandırıyorum. Mesela biz gençken hiçbir zaman evlilik konusunda kaygılarımız olmadı. Oysa bugünkü gençlerin evlenme meselesini hayatın temel problemlerinden biri olarak gördüğünü gözlemliyorum. Bu ortamda, çift soyadı kullanmanın bir kadın için, diğer kadınlara “ben evlendim, zaferi kazandım” mesajı verdiğini de düşünüyorum, en azından bilinçaltında. 2009’da nüfus kâğıdında medeni durumun yazılmamasının tartışıldığı bir dönemde, çift soyadının artık bir kazanım olarak görülmemesi lazım. Ben de ilk yıllarda çift soyadı kullandım, ancak şu an aşıl-

her şeyi tüketim amaçlı kullanıyor. Mesela 8 Mart emekçi kadınlar günüydü, ancak bugün çok farklı. Belki böyle günleri çoğaltmak lazım, çünkü aksi takdirde sisteme alet oluyor. Ancak mesela 14 Şubat ve 8 Mart’ta kadınlara hediye alınması anlamsız. Sevgililer gününde bir de şu dikkatimi çekiyor: Neden hep erkekler hediye alıyor? Mücevher reklamları artıyor, bunun kadını edilgen olarak görmekle çok alakası var. Tüm bu günler, evliliğin kutsanması, erkek egemenliğini yeniden üretiyor.

• Bütün kadınlar bunu yapıyor mu?

Ben kadın örgütlerinde çalışan kadınlar arasında bir araştırma yaptım. Onların dahi çoğunun geleneksel rolleri ev içinde devam ettirdiğini ve aslında söylemleri ile eylemlerinin çelişmekte olduğunu gördüm. En önemlisi dışarıda çalışsalar da ev içi rollerden genellikle onlar sorumlu. Geç saatte çalışmak kadınlara uygun olmuyor veya çalışmıyorlar. Şehir dışına çıkmak için çok zorlanıyorlar. Mesela kariyer anlamında kendilerini geri çekiyorlar. Şiddet hâlâ çoğunlukla dile getirilmiyor, ayrılma veya boşanma yoluyla pasif karşılık veriliyor. Aslında boşanmaktan daha önemlisi şiddetin dile getirilmesidir, tabii çocuk olması etkili burada. Ancak erkeğin yüceltilmesi kadın örgütlerinde bile görülüyor. Piyasalarda olduğu gibi, bir işi kadın ve erkek aynı nitelikte yapabilse de, farkına varılmadan erkek tercih edilebiliyor.

• Aralarında iktidar ilişkileri oluşuyor mu?

Erkeklerin bir şeye üstün olmak, kadınların ise bir şeyin üstesinden gelebilmek için iktidar kullandıkları kabul edilir. Oysa kadın da üstün olabilmek için iktidar kullanabiliyor, yani erkekçe davranıyor. Hekim, avukat, psikolog olarak örgütlerde çalışan kadınların dayanışma olarak destek vermeyi aşarak, kimi zaman yardım olarak yerine getirdikleri görülüyor. Bir de çoğu kadın, hayatında en az bir kez bir kadın tarafından engellendiğini söyledi. Kadın örgütlerinde bile kadınlar hâlâ ataerkil değerleri davranışlarında yeniden üretebiliyorlarsa, toplumun geri kalanının ne kadar vahim durumda olduğu tahmin edilebilir. Önemli olan farkındalığı artırmak, erkek egemenliğinin ekmeğine yağ sürmemek ve erkekleşmemek! “Erkek gibi kadın” tabirinin övgü, “kadın gibi erkek” tabirinin sövgü olarak yaşanmadığı bir dünya için gerekli bu.

HER HUKUKİ KAZANIM EZİLME OLARAK GERİ DÖNÜYOR

“Kadınların dünya tarihinin hiçbir döneminde bugünkü kadar ezilmediği kanaatindeyim. Bilinç düzeyi karşılıklı çok yükseldiği için kadınların kazanımlarının rövanşçı çok daha ciddi bir şekilde alınıyor. Geçmişte en azından koruma, kollama adına kadınların yıpratılmaları çok daha azdı. Şimdilerde çatışma kıran kırana ama sinsî. Kamusal alanda feministlik taslayan bir erkek özel alanda “kimse görmeden” intikamını alıyor. Her hukuki kazanımımız bize aslında bir ezilme olarak geri dönüyor, genç kadınlardaki evlilik düşkünlüğü de buna bir örnek.”

ten küçük olması, erkeğin maaşının kadının maaşından yüksek olması, kadının statüsünün erkekten düşük olması ilişkilerin normal olarak sürmesinin koşulları gibi görülüyor kadınlar ve erkekler tarafından. 50 yaşında bir kadının genç bir erkekle evlenmesi toplumu fevkalade rahatsız ediyor, 50 yaşında bir erkeğin 20 yaşında bir genç kadınla birlikte olması ise doğal karşılanıyor. Buna kadınlar olarak da razı oluyoruz,

miş bir konu ve neredeyse cinsiyetçiliği yeniden üreten bir işlev kazandı.

• Bir de kadınlara özel günleri eleştirdiğinizi biliyorum...

Mesela anneler günü! Bir kere bunun günlere indirgenmesi, rolün değersiz olduğunu gösteriyor. Ben annemin anneler gününü kutluyorum, çünkü o başka bir gelenekten geliyor, ama kızımın benim anneler günümü kutlamasını istemiyorum. Zaten tüketim toplumu